

Dr Bogdan Chmieliński¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski Olsztyn

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA JAKO CZYNNIK KSZTAŁTUJĄCY BEZPIECZNĄ PRZESTRZEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY

Streszczenie

Podstawą bezpieczeństwa jest możliwość reagowania na realne lub potencjalne zagrożenia występujące w otoczeniu człowieka. Zagrożenia bezpieczeństwa mają charakter dynamiczny, programy edukacyjne powinny dostosowywać się do zmieniającej rzeczywistości. Bardzo ważnym elementem edukacji dla bezpieczeństwa jest współpraca ze środowiskiem lokalnym, służbami profesjonalnie przygotowanymi do działań. Ważnym problemem są kwalifikacje, kształcenie i przygotowanie nauczycieli. Edukację dla bezpieczeństwa należy rozpoczynać już w szkole podstawowej, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych opracowując spójny, wzajemnie się uzupełniający program. Treści nauczania powinny nadać za rozwojem psycho-fizycznym dzieci i młodzieży.

Słowa kluczowe: zagrożenia, dzieci, młodzież, szkoła, przemoc, agresja, reakcja.

---

¹ Dr Bogdan Chmieliński – adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, doktor nauk wojskowych, specjalność-dydaktyka wojskowa. W ramach działalności naukowej i dydaktycznej specjalizuje się w problematyce bezpieczeństwa militarnego i edukacji dla bezpieczeństwa. Zajmuje się teoretycznymi i praktycznymi zagadnieniami bezpieczeństwa społeczności lokalnych. M.in. przewodniczy uniwersyteckiej komisji do spraw bezpieczeństwa i organizacji ruchu na terenie miasteczka akademickiego UWM w Kortowie. Jest członkiem Platformy Ekomobilności Miejskiej, zespołu doradczego przy Prezydencie Olsztyna, zajmującego się transportem publicznym i komunikacją Eco-mobilną. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych. Kierownik projektów badawczych podejmujących problemy bezpieczeństwa mieszkańców Warmii i Mazur, zagrożeń w środowisku akademickim i bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Prywatnie pasjonuje się wędkarstwem spławikowym i sadownictwem.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

**EDUCATION FOR SAFETY
AS A FACTOR THAT CREATES SAFE ENVIRONMENTS
FOR CHILDREN AND YOUTH**

Abstracts

The basis of safety is the ability to react to real and potential dangers occurring in our surrounding. The security threats are dynamic and the education programmes should be adjusted to changing reality. The cooperation with local societies and services professionally prepared for action is a very important part of safety in education. The competence, education and credentials of teachers pose a serious issue. The safety education should begin in primary, secondary and high schools, a coherent and mutually complementing programme should be devised. The content of educational materials should follow the physical and psychological development of youngsters.

Keywords: threats, children, youngsters, school, violence, aggression, reaction.

W potocznym języku często spotyka się stwierdzenie, że „wiedza poszerza horyzonty”, że dzięki niej świat jest większy i bardziej komunikatywny. Wiedza pozwala zrozumieć, zdiagnozować potencjalne i realne zagrożenia, zapobiegać i przygotować się do przeciwdziałania ich negatywnym skutkom. Im więcej człowiek wie, tym lepiej i bardziej racjonalnie przeciwdziała zjawiskom stresu, paniki i niekontrolowanym zachowaniom. Dotyczy to zarówno zagrożeń naturalnych, technicznych (związanych z działalnością człowieka) jak i tych codziennych wynikających z braku zaspokojenia potrzeb. Taki sam stres, a w ekstremalnych sytuacjach panikę, może wywołać zjawisko wyładowań atmosferycznych, awaria samochodu lub egzamin na uczelni. Brak wiedzy budzi demony, które często zastępują racjonalne myślenie i adekwatne zachowania. Na przestrzeni dziejów jest wiele przykładów, gdy nieznanne zjawiska atmosferyczne wpływały na losy ludzi wymuszając ich określone zachowania. W literaturze są one szeroko opisane, jak na przykład fenomen zaćmienia księżyca w starożytnym Egipcie oraz cudowne i magiczne tłumaczenie wyładowań atmosferycznych.

Wiedza lub jej brak determinuje zachowania ludzi niezależnie od wieku, pochodzenia, przekonań religijnych i wielu innych czynników. Dzieci, młodzież i dorośli podobnie reagują na sytuacje zagrożenia, deprywacji, brak zaspokojenia podstawowych

potrzeb. Prezentowane rozważania obejmują środowisko dzieci i młodzieży pod względem tworzenia bezpiecznych przestrzeni w okresie dziecięcym, dorastania i u podstaw dorosłego życia.

Wiele czynników warunkuje przeobrażenia ponieważ proces socjalizacji jest wielowymiarowy i wymaga intensywnego wysiłku wychowawczego. Socjalizacja jest traktowana jako proces (oraz rezultat tego procesu) nabywania przez dzieci i młodzież systemu wartości, norm oraz wzorów zachowań, obowiązujących w zbiorowości. Największą rolę na tym etapie odgrywają rodzice, później także wychowawcy i rówieśnicy oraz instytucje wychowujące i kształcące (takie jak szkoła lub Kościół). Na drodze socjalizacji człowiek uczy się podstaw interakcji społecznych, poznaje społeczne normy postępowania, wartości, nabywa umiejętność posługiwania się przedmiotami i kształtuje swoją osobowość². Otrzymuje podstawowe kompetencje w zakresie dostrzegania, przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożenia. Zdolność do rozpoznawania tych zjawisk opiera się na podstawach takich jak wiedza, doświadczenie, sądy i rady autorytetów. Ważną rolę, w opinii wielu autorów, odgrywa intuicja w rozumieniu otaczających człowieka zjawisk.

Jeżeli przyjąć za Abrahamem Maslowem, że potrzeba bezpieczeństwa należy do najważniejszych w życiu człowieka, to na jej zaspokojenie powinny być skierowane poważne wysiłki wychowawcze i edukacyjne. Analizując różne teorie i dziedziny wychowania trudno znaleźć obszar oddziaływań, który bezpośrednio odnosiłby się do bezpieczeństwa człowieka w różnych okresach jego rozwoju. W tradycyjnym ujęciu wyróżnia się wychowanie moralne, estetyczne, umysłowe i fizyczne³. W. Okoń wymienia wiele dziedzin wychowania, w tym pokrewne i interesujące tutaj wychowanie obronne, patriotyczne i obywatelskie⁴. W tej sytuacji może warto wprowadzić do teorii wychowania nową dziedzinę – wychowanie dla bezpieczeństwa, rozumianą jako ogół świadomych oddziaływań na wychowanka i jego działań własnych, których celem jest przygotowanie młodego pokolenia do dostrzega-

---

² Więcej na ten temat J. Górniewicz, *Teoria wychowania. Wybrane problemy*, Toruń – Olsztyn 1996, s. 9-13.

³ Ibidem.

⁴ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 444-450.

nia, przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożenia, a także poznania mechanizmów funkcjonowania zarządzania kryzysowego, samoobrony powszechnej, obowiązków i praw obywateli w zakresie bezpieczeństwa. Wychowanie dla bezpieczeństwa powinno obejmować oddziaływania o charakterze poznawczo-emocjonalnym, zmierzające do ukształtowania pożądanych poglądów i postaw oraz przygotowanie do działań praktycznych związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa. Proces wychowania powinien być zintegrowany z programem edukacji dla bezpieczeństwa a wręcz stanowić jedną spójną koncepcję.

Próby zdefiniowania bezpiecznej przestrzeni i umiejscowienia jej w środowisku dzieci i młodzieży w sensie materialnym, urbanistycznym i kryminalistycznym trwają już od dawna⁵. W rozumieniu *Ustawy z 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* „obszar przestrzeni publicznej” jest definiowany jako obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia, sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych. Ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne jest on określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Przykładem przestrzeni publicznych są: pasaż, parki, rynki, place, obiekty sportowe i ulice. W takim rozumieniu „bezpieczna przestrzeń” jest to obszar o szczególnym znaczeniu dla mieszkańców, z którego wyeliminowano lub w którym w znacznym stopniu ograniczono występowanie zagrożeń, ryzyko utraty życia, zdrowia i mienia.

Kreując bezpieczną przestrzeń należy zwrócić uwagę na kształtowanie przestrzeni urbanistycznej, rozwiązań architektonicznych, oświetlenia osiedli i ulic, umiejscowienie monitoringu wizualnego, aranżację i dbałość o zielen, likwidację terenów niezagospodarowanych i pustostanów, bezpieczeństwo ruchu drogowego i rozgraniczenie obszarów, które są domeną publiczną, społeczną i indywidualną. W ujęciu społecznym i prawnym szczególnego znaczenia nabierają regulacje prawne, odpowiedni system kar za przestępstwa i wykroczenia. Egzekwowanie prawa

---

⁵ B. Czarnecki, W. Siemiński, *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Warszawa 2004; W. Borkowicz, *Bezpieczna przestrzeń publiczna*, Warszawa 2007; A. Urban, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2012.

w praktyce, tworzenie społecznej atmosfery aprobaty dla różnych koncepcji profilaktycznych i prewencyjnych można sprowadzić do wspólnego programu „zero tolerancji”. W przestrzeni dzieci i młodzieży szczególną rolę odgrywa bezpieczny dom, środowisko lokalne, szkoła i droga do niej, obiekty sportowe, rekreacyjne i ośrodki kultury. Miejsca, w których najczęściej przebywa młodzież, powinny być dostosowane do ich potrzeb, bezpieczne i izolowane od presji o charakterze patologicznym.

Trudniejszym zadaniem jest budowanie bezpiecznych przestrzeni w warstwie intelektualnej, emocjonalnej i edukacyjnej. Tworzenie spójnych programów wychowawczych i edukacyjnych adresowanych do dzieci i młodzieży jest nakazem chwili. Wiele przykładów tragedii z udziałem młodych ludzi miało swoją genezę w braku odpowiedniej wiedzy i umiejętności. Przykrych zdarzeń można było uniknąć dzięki działaniom profilaktycznym i prewencyjnym, a przede wszystkim szerokiej, wielowymiarowej edukacji na rzecz bezpieczeństwa.

1 września 2009 roku w szkołach rozpoczęto sukcesywne wprowadzanie nowej podstawy programowej przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Zmiany zapoczątkowało rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół⁶ oraz nowelizacja ustawy o powszechnym obowiązku obrony 22 maja 2009 roku, która w art. 1 pkt. 3 dokonuje zmiany art. 166 i wprowadza do szkół przedmiot *edukacja dla bezpieczeństwa* w miejsce *przysposobienia obronnego*⁷. Wymienione dokumenty rozpoczynają nowy etap, dostosowują program nauczania do współczesnych wyzwań i wymogów Unii Europejskiej.

Po raz pierwszy edukacja dla bezpieczeństwa trafia do szkół gimnazjalnych, a obowiązujący program kształcenia ulega znacznej modyfikacji. Dotychczasowy proobronny, wojenny charakter szkolenia zmienia się, a nacisk jest kładziony na przygotowanie uczniów do działania w warunkach pokojowych, w sytuacji zagrożenia życia i zdrowia. Ambitne plany i nadzieje związane z wprowadzeniem nowych treści do programu ujawnił, w listopa-

---

⁶ Dz. U. 2009, nr 4, poz. 17.

⁷ Dz. U. 2009, nr 97, poz. 801.

dzie 2008 roku, Zbigniew Marciniak – wiceminister edukacji. „Na zajęciach z edukacji dla bezpieczeństwa gimnazjaliści i licealiści dowiedzą się jak postępować w przypadku pożaru, powodzi, wypadku drogowego, czy ataku terrorystycznego. Nauczą się, jak udzielać pierwszej pomocy i jak ewakuować szkołę oraz co zrobić w przypadku poparzenia, wyziębienia i przegrzania, zatrucia pokarmowego i chemicznego, porażenia prądem oraz złamania i zwichnięcia. W ramach lekcji odbędą się również zajęcia o profilaktyce HIV i przemocy seksualnej. Dzieci mają być uświadomione, co im grozi ze strony dorosłych i rówieśników oraz jakie przysługują im prawa. – Szkoła ma także uczyć ograniczonego zaufania do mediów i Internetu. Nastolatki zapoznają się też z podstawami kodeksu karnego i cywilnego”⁸. Cytowana wypowiedź wiernie oddaje proponowane kierunki zmian i dyskusji merytorycznej poprzedzającej wprowadzenie programu edukacji dla bezpieczeństwa. Wywiad ukazał się półtora miesiąca przed podpisaniem nowej podstawy programowej i można domniemywać, że minister znał już dokument, o którym mówił. Proponowane kierunki zmian nie zostały w nim jednak uwzględnione w całości i występują istotne różnice między treściami deklarowanymi a ostatecznie zawartymi w podstawie programowej. Na przykład, brak tematów związanych z bezpieczeństwem personalnym, zagrożeniami w sferze seksualnej, w relacjach z dorosłymi, bezpieczeństwem w przestrzeni globalnej, w kontaktach z Internetem i mediami.

Wprowadzenie do realizacji nowego programu nie zakończyło dyskusji w gronie pedagogów i przedstawicieli nauk o bezpieczeństwie i o obronności. Reforma z 2009 roku to tylko etap w zmianie kompleksowego systemu edukacji społeczeństwa na rzecz bezpieczeństwa. Projektowano i wprowadzano wtedy do szkół edukację dla bezpieczeństwa w rzeczywistości, która obecnie po kilku latach nie istnieje. Nie ma poboru do wojska i zasadniczej służby wojskowej, a w tej formie szkolenia uczestniczyło kilkadziesiąt tysięcy młodych ludzi rocznie, nabywając wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne ważne dla bezpieczeństwa

---

⁸ *Edukacja dla bezpieczeństwa zamiast przysposobienia obronnego.* www.wiadomosci.gazeta.pl/, [03.11.2008].

państwa i obywateli. W 2010 roku definitywnie zakończono też program przysposobienia obronnego w środowisku akademickim.

Przemiany własnościowe w sektorze przedsiębiorstw powodują marginalizację struktur i formacji Obrony Cywilnej. Z życia publicznego w sposób świadomy lub nie eliminuje się programy i treści związane z bezpieczeństwem. Obecnie można przyjąć, że w grupie powszechnych, społecznych programów edukacyjnych, problemy bezpieczeństwa będą podejmowane tylko w szkołach realizujących przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa. Czyni to system polskiej oświaty odpowiedzialnym za bezpieczeństwo państwa i poszczególny obywateli, skłania do refleksji merytorycznej i dyskusji nad kompleksowym programem edukacyjnym. Kontekst tej instytucjonalnej i merytorycznej dyskusji silnie wiąże się z rozważaniami nad reformą kształcenia w szkołach.

Problemem jest także spójność programowa edukacji dla bezpieczeństwa w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. W podstawie programowej edukacji dla bezpieczeństwa III i IV etapu edukacyjnego jest szereg treści, które się powtarzają. Na przykład na poziomie wymagań szczegółowych dla gimnazjum są następujące treści nauczania:

1. zadania ochrony i obrony cywilnej,
2. ochrona przed skutkami różnorodnych zagrożeń,
3. źródła promieniowania jądrowego i jego skutki,
4. oznakowanie substancji toksycznych,
5. ostrzeganie ludności o zagrożeniach, alarmowanie,
6. bezpieczeństwo i pierwsza pomoc.

Praktycznie w całości powtarzają się one w szkołach ponadgimnazjalnych. Jest to sytuacja, która zaprzecza idei przyświecającej m.in. twórcom koncepcji gimnazjów. Spotyka się to z krytycznym spojrzeniem nauczycieli prowadzących ten przedmiot. A często ten sam nauczyciel prowadzi zajęcia w gimnazjum i np. liceum mieszczącym się w tym samym budynku, z tymi samymi uczniami, powtarzając te same treści. I nawet realizacja zaawansowanych programów autorskich niewiele pomaga w uatrakcyjnieniu przedmiotu.

Cytowany już Zbigniew Marciniak w rozważaniach o potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego, postulat spójności programowej wymienia, jako jeden z najważniejszych: „(...)

należy potraktować czas nauki w gimnazjum oraz w szkole ponadgimnazjalnej, jako spójny programowo, sześćioletni (a w technikum nawet siedmioletni) okres kształcenia. W okresie tym w pierwszej kolejności wyposażymy uczniów we wspólny, solidny fundament wiedzy ogólnej, po czym znacznie pogłębimy tę wiedzę w zakresie odpowiadającym indywidualnym zainteresowaniom i predyspozycjom każdego ucznia. Warto wiedzieć, że taka organizacja procesu kształcenia została zastosowana w podobnych okolicznościach w wielu krajach świata. (...) Aby umożliwić wszystkim uczniom solidne opanowanie wspólnego fundamentu wiedzy ogólnej, jego realizacja będzie rozciągnięta na trzy lata gimnazjum oraz część czasu nauki każdej szkoły ponadgimnazjalnej. Pozwoli to na wolne od pośpiechu omówienie wszystkich podstawowych tematów w zakresie klasycznego kanonu przedmiotów⁹. Minister Zbigniew Marciniak swoje rozważania wspiera przykładem realizacji historii w III i IV etapie edukacyjnym, kiedy to występuje podobna sytuacja, jak przy realizacji edukacji dla bezpieczeństwa. Wniosek: program edukacji dla bezpieczeństwa powinien być spójny programowo, jednolity dla III i IV etapu edukacyjnego.

Odrębnych rozważań wymaga problem, kiedy rozpocząć zorganizowaną, systematyczną edukację na rzecz bezpieczeństwa? Odwołując się jeszcze raz do teorii potrzeb Abrahama Masłowa, bezpieczeństwo jest jedną z najważniejszych potrzeb, którą człowiek odczuwa od najmłodszych lat. Do prawidłowego rozwoju dziecka potrzebnych jest wiele czynników, ale poczucia miłości i bezpieczeństwa nic nie może zastąpić. Zaspokojenie tych potrzeb decyduje o prawidłowym, harmonijnym rozwoju dziecka i dorosłego człowieka. Badania z zakresu kryminologii i kryminalistyki potwierdzają tezę, że deprywacja potrzeb, w wieku dziecięcym, jest przesłanką do zachowań sprzecznych z prawem i ogólnie przyjętymi normami życia społecznego. Jeśli bitemu dziecku uda się jakoś przeżyć dzieciństwo, to bicie uzna ono za normę

---

⁹ Z. Marciniak, *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*. www.men.gov.pl, [15.07.2012].

i też kiedyś będzie było¹⁰. Ostatnio ujawnione przypadki zabijania i maltretowania dzieci potwierdzają tezę, że państwo z całym aparatem urzędniczym, wszyscy dorośli są bezradni wobec bestialstwa rodziców i rówieśników. Wiele zdarzeń miało miejsce w realnym społecznym otoczeniu, tam gdzie była rodzina, sąsiedzi, duchowni i pracownicy socjalni.

Równie poważnym problemem, powszechnie niedostrzeganym są przestępstwa seksualne przeciw nieletnim. Pedofilia dotyczy mężczyzn i w coraz większym stopniu kobiet (30% ujawnionych przypadków pedofilii, to dzieło matki, opiekunki, wychowawczynie), także ludzi z kręgów zaufania społecznego, pedagogów, psychologów, lekarzy pediatrów, którzy garną się do zawodów, w których mają kontakt z dziećmi pod płaszczykiem niesienia im pomocy. Znieczulica, niechęć do wtrącania się w sprawy innych lub zwykle braki w edukacji i nieumiejętność racjonalnego, asertywnego reagowania na przypadki barbarzyństwa w bezpośrednim otoczeniu są przyczyną takich zachowań. Jest XXI wiek, ale ludzie mają odruchy średniowieczne. Są prymitywni urzędnicy i prymitywni rodzice. Gdzieś zatracają człowieczeństwo¹¹.

Na państwie, społeczeństwie, kościele i rodzinie spoczywa obowiązek zapewnienia bezpiecznego rozwoju dziecka od najmłodszych lat. Elementem tych starań powinna być jak najwcześniejsza edukacja. Nie ulega wątpliwości, że dom rodzinny, dobre wzory zachowań najbliższych powinny być podstawą wychowania i przykładem do naśladowania. Jakie przykłady dzieci wnoszą z domu rodzinnego, takie z dużą dozą prawdopodobieństwa będą stosować w dorosłym życiu i kontaktach z dziećmi.

Zainteresowania tego artykułu koncentrują się na edukacji szkolnej. Jarosław Słoma we wstępie do programu nauczania edukacji dla bezpieczeństwa dla gimnazjum napisał „Skala zagrożeń i rozmiar zatroskania nimi każą edukację w tym zakresie rozpoczynać jak najwcześniej; mówić młodym ludziom o zagrożeniach i uczyć ich radzenia sobie w sytuacjach niebezpiecznych

---

¹⁰ Słowa prof. Bronisław Młodziejowski, kierownik Zakładu Kryminalistyki i Medycyny Sądowej Wydziału Prawa i Administracji UWM. M. Kundzicz, *Ludzie są prymitywni. Rodzice też*, „Gazeta Olsztyńska” z 28.09. 2012.

¹¹ Ibidem.

już od najmłodszych lat. Takie postępowanie jest racjonalne i słuszne zarówno z etycznego, jak i pedagogicznego punktu widzenia; przynosi też wymierne efekty społeczne i wydaje się trwałą, powszechnie akceptowaną tendencją¹².

Analiza podstawy programowej I etapu edukacyjnego, klasy I-III, opinii nauczycieli i praktyków pokazuje, że zagadnienia bezpieczeństwa są należycie reprezentowane w treściach nauczania. *W zintegrowanym programie nauczania, w grupie zagadnień związanych z edukacją społeczną, etyką dziecko odróżnia dobro od zła, wie, jak należy zachowywać się w stosunku do dorosłych, jest tolerancyjne, zna prawa ucznia, najbliższą okolicę, jej ważniejsze obiekty. Zna zagrożenia ze strony ludzi, potrafi powiadomić dorosłych o wypadku, zagrożeniu i niebezpieczeństwie. Potrafi wymienić numery telefonów alarmowych pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji i ogólnopolski numer alarmowy 112. Treści nauczania edukacji przyrodniczej zawierają tematy dotyczące ochrony przyrody i bezpieczeństwa ekologicznego. Uczeń dba o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych (w miarę swoich możliwości), orientuje się w zagrożeniach ze strony roślin i zwierząt, a także w zagrożeniach typu burza, huragan, śnieżycy, lawina, powódź itp., wie, jak trzeba zachować się w takich sytuacjach. W czasie zajęć komputerowych poznaje zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, Internetu i multimediiów, ma świadomość niebezpieczeństw wynikających z anonimowości kontaktów i podawania swojego adresu, stosuje się do ograniczeń w sieci. W trakcie zajęć technicznych uczy się, jak się zachowywać i dbać o bezpieczeństwo własne i innych, m.in. utrzymuje ład i porządek w miejscu zajęć, właściwie używa narzędzi i urządzeń technicznych. Wie, jak należy bezpiecznie poruszać się po drogach (w tym na rowerze) i korzystać ze środków komunikacji, jak trzeba zachować się w sytuacji wypadku. Bardzo ważną rolę odgrywają zajęcia z wychowania fizycznego, a szczególnie w zakresie bezpieczeństwa i edukacji zdrowotnej. Uczeń wyrabia nawyki dbałości o higienę osobistą, czystość odzieży, prawidłową postawę, np. siedząc w ławce, przy stole. Wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się, aktywność fizyczna, wie,*

---

¹² J. Słoma, *Program nauczania edukacji dla bezpieczeństwa dla gimnazjum*, Warszawa 2009, s. 3.

że nie może samodzielnie zażywać lekarstw i stosować środków chemicznych. Przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w trakcie zajęć ruchowych, posługuje się przyborami sportowymi zgodnie z ich przeznaczeniem. Potrafi wybrać bezpieczne miejsce do zabaw i gier ruchowych, wie, do kogo zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia. Program w pełni odzwierciedla wymogi bezpieczeństwa dzieci w wieku 7-10 lat. Jest realizowany różnymi metodami obejmują programy jak bezpieczna szkoła, bezpieczne otoczenie, bezpieczna droga do szkoły, bezpieczne wakacje, wpływa na prawidłowy i bezpieczny rozwój uczniów.

Analiza podstawy programowej II etapu edukacyjnego, klasy IV-VI, zakresu tematów i zagadnień odnoszących się do edukacji dla bezpieczeństwa też wskazuje, że nie odbiegają one zasadniczo od problemów nauczania wczesnoszkolnego. Zastosowano tu system spiralny polegający na powtarzaniu i poszerzaniu poznanego materiału, co oznacza, że zagadnienia realizowane w klasach I-III są w wyższych etapach edukacyjnych rozszerzone, a zakres tematyki staje się bogatszy i bardziej uszczegółowiony. Pozwala to także na doskonalenie umiejętności i nawyków działania. Ta słuszna koncepcja, w obszarze bezpieczeństwa, powinna być jednak wzbogacona o nowe zagadnienia i tematy związane m.in. z rozwojem psycho-fizycznym dziecka, przyjmowaniem ról i powstawaniem nowych zagrożeń społecznych. Katalog niebezpieczeństw czyhających na dziecko w wieku 10-13/14 lat jest znacznie większy, wymaga wiedzy, umiejętności i, co najważniejsze, wsparcia ze strony dorosłych, rodziców, nauczycieli i wychowawców. To bardzo trudny okres w życiu dziecka. W jego życiu pojawia się wiele zagrożeń, jak:

1. zagrożenia komunikacyjne, wzrost ze względu na samodzielne poruszanie się, korzystanie ze środków komunikacji publicznej,
2. przemoc rówieśnicza, agresywni uczniowie, problemy szkół z rozwiązaniem problemów, brak w wielu przypadkach współpracy z rodzicami,
3. zagrożenia związane z wczesną inicjacją seksualną,
4. niebezpieczeństwa w kontaktach z dorosłymi, „zły dotyk”, przekraczanie granicy między normalnością a patologią,

5. szkodliwości nikotyny, alkoholu, narkotyków i innych substancji,
6. zagrożenia środowiska przyrodniczego,
7. przemoc w rodzinie,
8. globalna wioska, zagrożenia w kontaktach z komputerem, internetem, mediami, ochrona danych w sieci,
9. zagrożenia emocjonalne, wyrażanie stosunku do otaczającej rzeczywistości;
10. nieumiejętność reagowania na zagrożenia,
11. zagrożenia lokalne, m.in. materiały wybuchowe, woda.

Wymienione problemy w mniejszym lub większym stopniu znajdują odzwierciedlenie w programach kształcenia i wychowania w szkole podstawowej, klasach IV-VI. Rozbicie tematów i realizacja przez wielu nauczycieli na lekcjach z różnych przedmiotów nie wpływa dobrze na merytoryczny i organizacyjny poziom zajęć. W przekonaniu Autora nastał dobry moment do rozpoczęcia dyskusji nad wprowadzeniem przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa do szkół podstawowych, klasy V lub VI i prowadzenie zajęć przez profesjonalnie przygotowanych nauczycieli.

Podstawą bezpieczeństwa jest możliwość reagowania człowieka na realne lub potencjalne zagrożenia występujące w jego otoczeniu. Katalog zagrożeń jest dynamiczny, ulega systematycznym zmianom. Bardzo interesujące byłoby np. porównanie niebezpieczeństw czyhających na młodzież współczesną i u progu XX wieku. Szybkość rozwoju informatycznego, technologicznego powoduje, że nie można przewidzieć potencjalnych zagrożeń, które pojawią się za piętnaście, dwadzieścia lat. Edukacja jest jednym z elementów zespołu działań na rzecz bezpieczeństwo państwa i społeczeństwa, jednym z najważniejszych, oddziaływującym na świadomość, poczucie odpowiedzialności i postawy młodzieży. Jeżeli przyjąć, że zagrożenia bezpieczeństwa mają charakter dynamiczny, to i programy edukacyjne powinny permanentnie dostosowywać się do zmieniającej rzeczywistości. Wiele zagrożeń, problemów nurtujących współczesną młodzież, nie znajduje odzwierciedlenia w programach edukacyjnych szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Tak jest również z programem edukacji dla bezpieczeństwa.

Zmiany wprowadzone w 2009 roku idą w dobrym kierunku, istnieje jednak grupa zagadnień, które powinny się znaleźć w podstawie programowej, odpowiadając na zapotrzebowanie młodzieży. Każdy nauczyciel ma swoją listę tematów, które wprowadziłby do programu, wielu tak czyni w ramach prowadzonych zajęć. Może warto zapytać praktyków, nauczycieli edukacji dla bezpieczeństwa o ich autorskie propozycje, o problemy interesujące młodych ludzi, na jakie zagadnienia brakuje im czasu w procesie nauczania. Jeżeli uwzględnić propozycję opracowania spójnego programu edukacji dla bezpieczeństwa w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych, to śmiało można przyjąć, że 10-12 godzin można przeznaczyć na nowe treści nauczania wśród, zapewne znajdą się:

1. zagrożenia chorobami cywilizacyjnymi, w tym depresje, próby samobójcze,
2. lekomania, używki, dopalacze,
3. zagrożenia seksualne, kontakty z dorosłymi (także w sieci), płatna miłość, niechciana ciąża, choroby przenoszone drogą płciową, antykoncepcja,
4. zagrożenia w sferze ekonomicznej, chęć szybkiego pozyskania pieniędzy w różny sposób, pożyczki na telefon, bez dowodu, poręczycieli, inne formy wykorzystywania niewiedzy młodych ludzi,
5. profilaktyka patologii społecznych,
6. zagrożenia w sferze aksjologicznej i emocjonalnej,
7. zagrożenia prawidłowej komunikacji interpersonalnej, spaczony obraz komunikacji w sieci, grupy tzw. przyjaciół, anonimowość w komunikacji,
8. działalność i możliwości współpracy z organizacjami i instytucjami społecznymi, pozarządowymi, które funkcjonują w obszarze bezpieczeństwa,
9. zagrożenia związane z pracą, prawa i obowiązki podejmujących pracę, praca na czarno, „atrakcyjna praca na zachodzie Europy”, wykorzystywanie nieletnich,
10. i jeszcze wiele innych.

Ważnym elementem edukacji dla bezpieczeństwa jest współpraca ze środowiskiem lokalnym, służbami profesjonalnie przygotowanymi do działań na rzecz bezpieczeństwa, organizacjami

i instytucjami społecznymi, pozarządowymi. Szczególnie dobre wyniki może dawać systematyczny kontakt z przedstawicielami Policji, Straży Pożarnej, Straży Granicznej, Wojska Polskiego, prezentacja programów PCK, LOK, OSP, WOPR i wielu innych organizacji. Poziom i jakość kontaktów może być różna, zależna od szkoły, nauczyciela, szefów służb, przygotowania pedagogicznego funkcjonariuszy. Jest jednak wiele przykładów wzorowej współpracy, realizacji atrakcyjnych programów edukacyjnych, ale także informacje o „współpracy na papierze”, markowaniu działań wychowawczych i profilaktycznych. Istotną rolę odgrywają silnie zaangażowane osoby odpowiedzialne za realizację programów, ich animatorzy, co decyduje o powodzeniu projektu. *Wiele z wymienionych organizacji posiada własne autorskie programy krzewienia bezpiecznych zachowań, współpracy ze szkołami i środowiskiem lokalnym. Przykładem może być program edukacji dla bezpieczeństwa powstały z inicjatywy Mazowieckiej Komendy Wojewódzkiej Policji w Radomiu. W przygotowaniu i opracowaniu koncepcji uczestniczyli nauczyciele, policjanci, strażacy, specjaliści od komunikacji, przedstawiciele innych służb i organizacji społecznych. W 2009 roku przedstawiciele urzędu miasta, wymienionych służb podpisali stosowne dokumenty, program wdrożono i do chwili obecnej jest z powodzeniem realizowany¹³. Przykładów podobnych inicjatyw jest wiele i dyrektorzy szkół oraz nauczyciele powinni szukać kontaktu, nawiązywać współpracę.*

Na uczelniach wyższych funkcjonuje wiele kierunków studiów mających na celu przygotowanie przyszłych nauczycieli edukacji dla bezpieczeństwa. Uczelnie kształcące, od wielu lat, na potrzeby przysposobienia obronnego, wyrażając swoją autonomię, przyjmowały różne nazwy dla kierunku, np. wychowanie obronne, pedagogika obronna, przysposobienie obronne, edukacja dla bezpieczeństwa. Analiza programów tych studiów wskazuje na duże różnice w treściach kształcenia, inne rozłożenie akcentów w ustalaniu przedmiotów kierunkowych i specjalistycznych, dalekich od wymogów szkół i treści nauczania przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Praktyka pokazuje, że w wielu

---

¹³ „Edukacja dla bezpieczeństwa” – podpisana. www.kwp.radom.pl/prewencja/edukacja, [23.10.2012].

przypadkach programy studiów przygotowywane są pod kątem konkretnych pracowników naukowych lub zdeterminowane są kwalifikacjami zatrudnionych. Wprowadzenie europejskich i krajowych ram kwalifikacji, nadanie priorytetu efektom kształcenia, zniesienie standardów kształcenia dla kierunku studiów, pogłębienie autonomię uczelni i daje większą swobodę w ustalaniu programu. Zmiany powinny zmierzać w kierunku ujednoczenia nazwy studiów przygotowujących nauczycieli edukacji dla bezpieczeństwa, ustalenia obligatoryjnego minimum programowego. Propozycja jest sprzeczna z obowiązującą tendencją, ale jej przyjęcie pozwoli fachowo przygotować przyszłych nauczycieli i dać narzędzie dyrektorom szkół do sprawnej oceny przygotowania kandydata.

Prowadząc działalność edukacyjną należy pamiętać, że bezpieczeństwo nie ma zabarwienia politycznego, nie podlega wyborom sumienia. O istnieniu lub braku zagrożeń nie decyduje telewizja i inne media. Zagrożenia funkcjonują obiektywnie w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki. Celem jest dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa indywidualnego, zbiorowości lokalnej, społeczeństwa i państwa.

Bibliografia

1. Edukacja dla bezpieczeństwa – podpisana, www.kwp.radom.pl/prewencja/edukacja.
2. Edukacja dla bezpieczeństwa zamiast przysposobienia obronnego, www.wiadomosci.gazeta.pl.
3. Górniewicz J., *Teoria wychowania. Wybrane problemy*, Toruń – Olsztyn 1996.
4. Kundzicz M., *Ludzie są prymitywni. Rodzice też*, „Gazeta Olsztyńska” z 28.09. 2012.
5. Marciniak Z., *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*, www.men.gov.pl.
6. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.
7. Słoma J., *Program nauczania edukacji dla bezpieczeństwa dla gimnazjum*, Warszawa 2009.